

נתיב התורה, א'

"ויורני ויאמר יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה" (משלי ד, ד). שלמה המלך עליו השלום רצה להזהיר את האדם על התורה, ואמר כאשר נתן התורה אל האדם, אמר השם יתברך אל האדם "יתמוך דברי לבך", כלומר התורה, שהיא דברי השם יתברך, יתמוך לבך. כי לב האדם שם החיים, והתורה תחזיק לבך ותתן לך חיים, ותשמור מצותי וחיה. כי דברי תורה תומכים ומאשרים כל העולם כולו, ואיך לא יהיו מאשרים ותומכים את האדם עצמו, שהוא עוסק בתורה, והיא עם האדם.

ומה שדברי תורה תומכין כל העולם, דבר זה מדברי חכמים, שאמרו (שבת פח.). כי לכך הוסיף ה"א ב"ששי" (בראשית א, לא), לומר כי כל מעשה בראשית היו תלויים ועומדים עד ששי בסיון; אם יקבלו ישראל התורה, מוטב. ואם לאו, יחזור העולם לתוהו ובוהו. ואם כן דברי תורה מחזקים ותומכים הכל, עד שיש לעולם קיום. וכל זה מפני כי התורה היא סדר האדם באיזה מעשה יהיה נוהג, ואיך יהיה מסודר* במעשיו, וזהו ענין התורה. וכמו שהתורה היא סדר האדם, כך התורה היא סדר של העולם, עד שהתורה היא סדר הכל. רק כי סדר האדם הוא נגלה ומפורש בתורה, כי אי אפשר זולת זה, כי על האדם מוטל לשמור את הסדר הראוי לו, ולכך הדבר הזה נגלה במפורש לאדם. אבל סדר כל העולם כולו גם כן הוא בתורה, שאין התורה רק סדר מציאות העולם בכללו. וזה שאמרו במדרש (ב"ר א, א) שהיה מביט בתורה וברא את עולמו. רוצה לומר שהתורה בעצמה היא סדר הכל, ולכך כאשר רצה השם יתברך לברוא את עולמו ולסדר אותו, היה מביט בתורה, שהיא סדר הכל, וברא את עולמו.

ומפני שהתורה היא סדר כל העולם, כל דבר שהוא מסודר הוא דבר אחד מקושר, כמו שהיא התורה היא סדר אחד, כי התורה אחת היא. ולכך אמרו (אבות פ"ה מ"א) "בעשרה מאמרות נברא העולם, והלא במאמר אחד יכול להבראות, ומה תלמוד לומר, לתת שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ולפרוע מן הרשעים שמחריבין את העולם שנברא בעשרה מאמרות". ואין הפירוש שלכך נברא בעשרה מאמרות, אף שהיה יכול לבראותו במאמר אחד, כדי לתת עונש לרשעים, כי דבר זה אין הדעת נותן. אבל הפירוש הוא, כי מספר עשרה מורה על דבר שיש בו רבוי, והוא כלל אחד מקושר, כי כך הם עשרה. כי עד ט' מספר הפרטי, שכל אחד מחולק לעצמו, אבל עשרה הוא מספר כללי, שהכל הוא אחד מקושר. ולכך היו"ד מורה על מספר עשרה, כי היו"ד היא קטנה, עד שאין לחלוק היו"ד לשנים לקטנותה, שהיא כמו נקודה אחת, ומורה לך כי עשרה הם מסודרים יחד, עד שהם כמו דבר אחד. ולכך גם כן מספר עשרה הוא אחד במספר קטן, כי העשרה הם כלל אחד לגמרי. ומורה זה כי העולם מסודר יחד, עד שהעולם הוא אחד, כי סדר העולם היא התורה, שהיא סדר אחד לגמרי, כי התורה היא אחת.

וכאשר הדבר הוא מקושר ומסודר יחד, אם אחד יוצא מן הסדר, דבר זה הוא ביטול הסדר להכל. וכן כאשר מקיים הסדר בדבר אחד, הוא קיום אל הכל. ולכך אמרו "בעשרה מאמרות נברא העולם וכו'", כלומר כי מה שהעולם נברא ביו"ד מאמרות, ולא נברא במאמר אחד, כי אם נברא במאמר אחד לא היה מורה זה על סדר אחד מקושר יחד, כי מה שהיה נברא במאמר אחד כל הנבראים המחולקים, היה זה מפני כי כתיב (ירמיה כג, כט) "הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע", מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות, כך דבר ה' מתחלק לכמה חלקים (שבת פח:). ובענין זה היה נברא העולם, ואם לא כן* איך היה כל העולם שבו דברים מחולקים נברא במאמר אחד. ואם כן, היה העולם מחולק כל דבר לעצמו. ועתה שנברא ביו"ד מאמרות, אשר מספר עשרה מורה שהעולם הוא אחד מסודר ומקושר יחד. ומזה שהעולם נברא ביו"ד מאמרות, מזה יש לך ללמוד כי הצדיקים ששומרים הסדר שסידר השם יתברך את העולם, בזה מקיימים כל העולם. והפך זה הרשעים, כאשר הם יוצאים מן התורה ועוברים את הסדר שסדר השם יתברך, בזה מחריבין כל העולם. כי כל העולם הוא אחד מקושר ומסודר*, ושנוי הסדר שסדר השם יתברך, דבר זה הוא שנוי אל הכל. לכך הצדיקים שכרם גדול, שהם מקיימים כל העולם, והרשעים עונשם גדול, שמחריבים הכל. והתבאר לך כי התורה היא סדר הכל, והסדר הוא מקיים הכל. ולכך אמרו (שבת פח.) שכל מעשה בראשית היו תלויים ועומדים עד שהיו ישראל מקבלים התורה, שאז היו מקבלים בעולם התורה, שהיא סדר הכל, ובה יהיה מקיים* הכל.

ולכך אמר (משלי ד, ד) "ויורני ויאמר יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה", כי התורה שהיא דברי השם יתברך, תומכת האדם שלא יגיע לידי מיתה, שהתורה מקיימת הכל. ואמר "שמור מצותי וחיה" נגד מעשה המצות, כשישמור אותם יש בהם החיים. ואמר "ויורני", שהוא לשון הוראה, כמו שנקראת התורה בלשון זה (דברים לג, ד), ולא נקראת בשם 'חכמה', כמו שנקראת שאר חכמה או תבונה. מפני כי הפרש יש; כי התורה מורה לאדם את הדרך, אשר בדרך ההוא יגיע אל תכליתו האחרון מה שאפשר לאדם להגיעו, הוא אל עולם הבא. וזה אין בכח שום חכמה, כי על ידי התורה מגיע האדם אל עולם הבא, ולכך ראוי לה דווקא לתורה שם "תורה", שהוא לשון הוראה, שמורה לאדם תכליתו האחרון אשר ראוי לאדם להגיע אליו. ולכך אמר "ויורני ויאמר יתמוך דברי לבך", השם יתברך הורה לאדם

תכלית האחרון, איך להגיע את האדם אל העולם הבא, כאשר "יתמוך דברי לבך", ואז האדם דבוק בתורה, המגיע[ה] אל תכליתו, הוא העולם הבא. כי כשם שהתורה היא סדר עולם הזה, כך התורה היא סדר עולם הבא, כי הכל נברא בתורה; הן עולם הזה, והן עולם הבא. ולכך אמר השם יתברך "יתמוך דברי לבך", בזה דבק האדם בעולם הבא, להגיע אל תכליתו האחרון, וזה מבואר.

ובפרק כיצד מעברין (עירובין נד.), אמר רבי יהושע בן לוי, המהלך בדרך ואין לו לוי, יעסוק בתורה, שנאמר (משלי א, ט) "כי לויית חן". חש בראשו יעסוק בתורה, שנאמר (שם) "חן הם לראשך". חש בגרונו יעסוק בתורה, שנאמר (שם) "וענקים לגרורותיך". חש בבני מעיים יעסוק בתורה, שנאמר (משלי ג, ח) "רפאות תהי לשרך". חש בעצמותיו יעסוק בתורה, שנאמר (שם) "ושקוי לעצמותיך". חש בכל גופו יעסוק בתורה, שנאמר (משלי ד, כב) "ולכל בשרו מרפא". אמר רב יהודה בריה דרבי חייא, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם; מדת* אדם נותן לחבירו סם, יפה לזה, וקשה לזה. והקב"ה נותן תורה לישראל סם חיים לכל גופו, שנאמר "ולכל בשרו מרפא", עד כאן.

רצה לומר שהדרכים הם בחזקת סכנה (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד), וכמו שהתבאר בפירוש הפרקים. וטעם* הדבר שהדרכים הם בחזקת סכנה, כי הדרכים אין שם ישוב האדם, ודבר כמו זה הוא נבדל מן עיקר העולם, כי עיקר העולם הוא הישוב, ודבר זה יוצא מן הישוב. ולפיכך שולטים שם הפגעים, אשר הם מתנגדים אל העולם, ולכך יש לחוש שישלטו בו פגעים, אשר אינם מסדר העולם. ולפיכך אמר "ההולך בדרך ואין לו לוי", בודאי* כאשר יש לו לוי, הרי הם מתחברים אליו בני אדם, וכיון שיש אצלו אדם, נחשב זה כאילו היה בישוב העולם, ואין נקרא זה שפורש מן הישוב. אבל זה שאין לו לוי וחבור אל הישוב, מה יעשה ויהיה לו חבור, יעסוק בתורה, כי התורה סדר שמירת העולם כמו שהתבאר. ולכך כאשר התחבר אל התורה, הרי יש לו לוי וחבור אל סדר העולם. ושמירת הסדר מציל מן הפגעים אשר לא ישלטו, כי אין הפגעים שולטים רק כאשר פורש מן העולם, כמו שאמרנו, כי לכך "כל הדרכים בחזקת סכנה", אבל כאשר הוא מתחבר אל התורה, יש לו לוי אל סדר העולם, ובשביל זה אינו יוצא מן ישוב העולם, והדבר הזה הוא אל האדם לוי גמורה. ואם נחשב לאדם לוי כאשר יש לו התחברות אל בני אדם, כי אז אינו נחשב שהוא לעצמו, ולכך כאשר יש בני אדם עמו יש לו לוי, שאז הוא מתחבר אל הבריות שהם העולם, ואם דבר זה הוא לוי שלו, כל שכן כאשר יתחבר אל התורה, שהיא סדר כל העולם, ובה נמצא הכל, שיש לו לוי גמורה, שמתחבר אל העולם, ואינו נבדל ממנו שיהיו שולטין בו הפגעים, ודבר זה מבואר.

ולכך אמר אחריו (עירובין נד.), אם יש לאדם חולה בגופו, שכל אשר הוא חולה יוצא מן הסדר, יעסוק בתורה, שהיא סדר העולם, ואז האדם אשר היה מקבל חולי, שהוא שנוי, יחזור אל הסדר, שהוא בריאותו. ואמר עוד "חש בראשו וכו'", כי כאשר יבא שנוי לגוף, כמו כל הדברים שהם שנויים בגוף, על ידי התורה, שהיא סדר העולם, מחזרת את הגוף שהיה בו שנוי אל סדר שלו. כי אל סדר התורה נמשך הכל, כמו שאמרנו. ומה שאמר הראש בפני עצמו, מפני שהראש שם השכל, והוא קרוב אל התורה בעבור חשיבות הראש, הוא ראשון וקודם לקבל רפואה על ידי התורה. ולפיכך אמר בראשון "חש בראשו יעסוק בתורה".

ואמר אחר כך (עירובין נד.) "חש בגרונו יעסוק בתורה", הגרון הוא למטה מן הראש אשר שם השכל, והגרון יוצא ממנו הדבור, והגרון כלי אל שכל הדברי, והוא למטה מן שכל עיוני. ואמר כי אף בזה אם יעסוק בתורה, ימשוך* לו על ידי התורה רפואה, אף כי הוא יותר רחוק מן השכל. ואמר עוד "חש בבני מעיו", האבר הזה הוא למטה מן הגרון, כי הגרון שם הדבור השכלי. ובני מעיים, כמו ריאה ולב, הם כלים* לחיים, ולכך הם למטה מן הגרון, ששם השכל הדברי. ואפילו הכי על ידי התורה מקבל רפואה והויה מן השם יתברך.

ואמר "חש בעצמותיו יעסוק בתורה", העצמות הם למטה מהם, שאינם כמו בני מעיים, שהם כלי ומשכן לרוח חיים. אבל אלו הם בנין האדם, שעליו נבנה האדם. ואמר שגם העצמות מקבלים רפואה והויה על ידי התורה מן השם יתברך. ואמר אחר כך "חש בכל גופו", אף על גב שהוא רחוק יותר, עד שאין דבר נתלה בו כלל, כי אין דומה שאר הגוף לעצמות, כי הם בנין האדם. עד כי אם יש שנוי בכל דבר, התורה של אדם, שהיא סדר העולם, ואחריה ימשך העולם, היא מחזרת האדם אל סדר שלו. והנה התחיל בראש, שהוא יותר ראשון ויותר קודם* לקבל הויה ורפואה מן השם יתברך, ואחר כך הזכיר הגרון, שהוא למטה הימנו, ואחר כך בני מעיים, ואחר כך העצמות, ואחר כך כל גופו. כי כל אחד ואחד לפי מעלתו הוא קודם לקבל חיים מן השם יתברך.

ואמר כי "בשר ודם נותן סם לחבירו", כי מפני שאי אפשר שלא יהיה לאותו סם איכות; או שהוא קר, או שהוא חם, וכיוצא בזה מן האיכות. ואם הסם הוא קר, אז מזיק לאברים הקרים. ואם הוא חם, מזיק לאברים החמים, כי לא ימלט הסם ההוא מן איכות. אבל התורה היא רפואה כללית, כי אין בתורה איכות, רק כי היא שכל אלקי העליון*. ובשביל כך התורה היא סם חיים ורפואה אל הכל. וכמו שהתורה היא רפואה לאדם מן חליו, כך התורה היא רפואה לאדם מכל שאר חסרון, כאשר האדם היה מקבל שנוי, התורה מחזרת אותו אל הסדר אשר הוא (-חסרון-) [ראוי] לאדם. כי בתורה נברא העולם ("ב"ר א, א), ובה סדר השם יתברך הכל כסדרו הראוי לו, כמו שהתבאר, לכך על ידי

התורה הוא חוזר אל סדר הראוי. ומפני שבתורה נברא העולם, לכך כאשר יש חסרון בבריאה, יושלם על ידי התורה, שהיא רפואת* כל הגוף.

ויש לפרש כי המאמר הזה רצה לומר, כמו שהתורה מחזרת חולי הגוף אל הסדר כמו שהתבאר, כך התורה מחזרת אנשי חולי הנפש אל הסדר, אף אם יש בהם חולי הנפש, התורה היא מחזרת הכל אל סדרו. וחולי הנפש כאשר האדם יש לו חסרון בשכלו ובמחשבתו, והחטא במחשבה הוא בכמה דברים. ועוד יש חולי הנפש בכח הדברי, שהוא למטה מן השכלי, כאשר ידוע. ועוד יש חולי הנפש בכחות הגוף של אדם, שמהם התאווה והקנאה, וכל הדברים אשר מהם החטא. ועוד יש חולי הנפש במעשה, דהיינו פעולת החטא בעצמו.

וכנגד זה אמר (עירובין נד.) "חש בראשו יעסוק בתורה", כי בראש המחשבה, והתורה היא רפואת חולי הנפש הזה. ואמר "חש בגרונו יעסוק בתורה", נגד הדבור שהוא בגרון, וגם התורה רפואה לחולי הזה. ואמר עוד "חש בבני מעיו יעסוק בתורה, שנאמר (משלי ג, ח) 'רפאות תהי לשרך'". פירוש "בני מעיו" שבהם לב וכבד, אשר הם כחות התאווה והקנאה, וגם כן התורה רפואה לחולי הנפש הזה. ואחר כך אמר 'חש בעצמותיו יעסוק בתורה', העצמות הם כלים שעל ידיהם המעשה, כי הבשר בלבד אין פועל המעשה, אבל המעשה אשר יעשה על ידי העצמות, שהם קשים וחזקים, על ידם המעשה. והתורה גם כן רפואה לחולי הנפש הזה. כי כאשר יוצא האדם מן הסדר בשנוי אשר יש לו במחשבותיו, מחשבת עבודה זרה, או קנאה בלב, אשר בו הקנאה, והתאווה מן הכבד, וכמו שידוע, וגם דבר זה, התורה מחזיר אותו אל הסדר. ואחר כך אמר, כמו שהתורה רפואה אל חולי הנפש, להחזיר חולי הנפש אל הסדר, כך התורה היא רפואה לגוף, ולכך אמר "חש בכל גופו יעסוק בתורה". ולכך לא כלל האברים המיוחדים, דהיינו הראש והגרון ובני מעיים והעצמות, במה שאמר "חש בכל גופו", רק כי אלו אברים חולי הנפש תלוי בהם, ואחר כך זכר "חש בכל גופו" כנגד הגוף, שהתורה היא רפואת הנפש והגוף. וכל זה מפני כי היא סדר ושמירת הכל, ולכך העוסק בתורה אין ראוי שיהיה נמצא [בו] שנוי כלל.

ובפרק היה נוטל (סוטה כא.), את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי, "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג), תלה* הכתוב את המצוה בנר, ואת התורה באור. לומר לך, מה נר אינו מגין אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה. ומה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם. ואומר (משלי ו, כב) "בהתהלךך תנחה אותך" בעולם הזה, "בשכבך תשמור עליך" זה מיתה, "והקיצות היא תשיחך" לעולם הבא. משל לאדם שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפילה, ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומן הלסטים, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. נזדמנה לו אבוקה של אור, ניצול מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים. ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הלסטים, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. כיון שעלה עמוד השחר, ניצול מחיה רעה ומן הלסטים. ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, כיון* שהגיע לפרשת דרכים ניצול* מכלם.

ביאור דבר זה, כי התורה היא שכלית, וכל דבר שהוא שכלי אינו נופל תחת הזמן. ולפיכך אמרו שהתורה מגינה לעולם, כמו שראוי אל דבר שאינו תחת הזמן, אשר אין לו שנוי. אבל המצוה מגינה לזמן, מפני שהיא על ידי מעשה הגוף, כמו שהתבאר, והגוף יש לו התלות ושיוכות בזמן. ולפיכך אין המצוה מגינה לעולם*, כמו כל דבר שהוא גשמי, שהוא נופל תחת הזמן, ויש לו הפסק.

ואמר "בהתהלךך וכו'". כבר אמרנו כי התורה היא סדר העולם, ודבר שהוא סדר ושמירה, הוא שומר אותו מן הפסד. ולכך אמר שאם יהיה עוסק בתורה, ידע שיהיה נשמר מן הפסד, כמו שהתורה סדר וקיום הכל. ולכך אמר (משלי ו, כב) "בהתהלךך תנחה אותך", רצה לומר כי בעולם הזה נקרא האדם 'הולך', שאין האדם בעל הנחה כלל, ואפשר שיעשה דבר עד שיבא לידי אבוד. ולכך התורה, שהיא סדר המציאות, שומרת אותו ומוליכה אותו שלא יבא לידי העדר. ולאחר מיתה, שהוא זמן הפסד, היא שומרת על האדם מן הפסד, ונותן לו המציאות. ולעולם הבא, שיחזור האדם לחיים, היא נותנת לאדם החיים, שנאמר (משלי ו, כב) "והקיצות היא תשיחך", שהיא נותנת לאדם השיחה, שהוא הדבור. אבל המתים נקראים (תהלים קטו, יז) "יורדי דומה", שאין בהם הדבור. כל זה מפני שהתורה היא סדר המציאות, ולכך שומרת אותו מן הפסד, ונותן לו המציאות וההויה בכל אלו שלשה זמנים אשר אמרנו, ושומרת אותו מן הפסד על ידי שדבק בתורה.

והביא משל לזה* וכו'. פירוש זה, כי כאשר הוא חושך ואפילה, אז האדם הולך אל הקוצים ואל הפחתים מעצמו, ונאבד. אבל כשיש לו אבוקה, אינו ירא שיהיה הולך אל הפחתים ואל הברקנים. אבל מכל מקום אפשר כי יבואו עליו חיות רעות ולסטים, אף שהוא לא ילך אליהם. וכשהוא יום, אז מסולק מן הכל, שאין שולטין אלו דברים ביום. וכן האדם שהוא בעולם הגשמי החושך, ואינו שכלי, לכך האדם מצד עצמו הולך אל הרע, שאינו יודע לשמור עצמו. וכאשר אוחז במצות התורה, שמצות התורה נקראו "נר", ונותנות מציאות לאדם, ושומרות אותו מן הרע אשר הוא מפאת האדם עצמו, כמו זה שיש בידו אבוקה, שהוא נשמר מן הפחתים והברקנים, שלא ילך לשם מצד עצמו. אבל האבוקה אינה מצלת אותו מן הפגעים הרודפים אחריו, ודבר זה נקרא 'הצלה'. וכן אין בכח המצוה להציל אותו מפגעים הרודפים אחריו. אבל כאשר עוסק בתורה, דבר זה נקרא "אור", והאור הוא יום, כמו שנאמר (ר') בראשית

א, ה) "ויקרא ה' לאור יום". וכמו שביום לא נמצאו המזיקים, שאינם שולטים רק בלילה, כך כאשר עוסק בתורה יש לו אור, שאין נמצא בו המזיקים הרודפים אחר האדם, והתורה מצלת אותו מן הפגעים אשר רודפים אחר האדם להפסיד אותו.

ואמר שעדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך. כי אף שיש לו התורה, אין זה מעמידו על הדרך אשר הוא נוכח השם יתברך לגמרי מבלי נטיה ימין ושמאל. ולפיכך אמר "הגיע לפרשת דרכים", אז יודע שהוא מהלך בדרך הישר נכחו, מבלי נטיה ימין ושמאל, ושואל בגמרא* (סוטה כא.) "מאי פרשת דרכים", ומפרש לרב חסדא "זה תלמיד חכם ויום המיתה". כי בעודו בגוף, כמו שהוא בחיים*, אין האדם בדרך הישר אשר הוא נוכח ה', כי יש לגוף מצד עצמו נטיה והסרה מן הישר. ולפיכך יום המיתה נקרא "פרשת דרכים", שאז הוא מסולק מן הגוף ונבדל ממנו*, ואז האדם הולך נכחו אל העולם הבא.

ולרב נחמן בר יצחק "זה תלמיד חכם ויראת חטא" (סוטה כא.), כי יראת חטא מעמידו על הדרך שהוא* נוכח ה' מבלי נטיה ימין ושמאל, עד שדרכו נוכח השם יתברך. וזה נקרא "פרשת דרכים", אשר כל פרשת דרכים הדרך ההוא מביאו אל תכלית הליכתו, שאין לו הסרה כלל. ואין להקב"ה בעולמו רק יראת שמים (שבת לא:). כי אף שאינו בעל עבירה, רק שאין לו יראת שמים, לא נקרא "פרשת דרכים", שאין הדרך מביאו לגמרי להיות עם השם יתברך רק כאשר יש לו יראת שמים.

ולמר זוטרא "זה תלמיד חכם דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא" (סוטה כא.). פירוש, ההלכה, שהוא האמת והישר. ואף ששאר התורה גם כן נקראת "תורה", ויש עליה שכר גם כן, מכל מקום יש לו קצת נטיה מן דרך האמת. אבל תלמיד חכם דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, זה הדרך נקרא "פרשת דרכים", שהוא נבדל ומיוחד משאר דרכים. וכל זה מורה כי התורה היא שמביאה האדם אל השם יתברך ולהיות זוכה לעולם הבא, וביותר כאשר מכוין הלכה.

ובמסכת נדה (עג.), תנא דבי אליהו, כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עולם הבא, שנאמר (חבקוק ג, ו) "הליכות עולם לו*", אל תקרי "הליכות עולם", אלא "הלכות עולם", עד כאן. בארו בזה המעלה העליונה שיש לתורה, ובפרט מי ששונה הלכות. כי מי שחשב כי עיקר הלמוד לאדם בחכמה שישגי בנמצאים ובגלגלים ובמלאכים, ולא נתנה מדריגה זאת לתורה לנזיקין ולטומאה ולטהרה, דבר זה הוא מכשלה גדולה מאוד. גם בארנו זה אצל (אבות פ"ג מ"ח) "קינין ופתחי נדה [הן הן גופי הלכה]", והבאנו המאמר הזה שם. ולכך במאמר הזה בא לומר כי עיקר הצלחת האדם כאשר למודו בהלכה. וביאור זה, כי ההלכה הוא אמתת התורה עד שאינו נוטה לא לימין ולא לשמאל, וזה לשון "הלכה" אשר שמשו בו חכמים לומר 'הלכה כך וכך', כלומר הליכה היא יושר הדרך, שאינו נוטה לא* לימין ולא לשמאל, הוא כך. ולכך דבר זה מביא אל חיי עולם הבא, כי הדרך אל עולם הבא צריך שלא יהיה נוטה לא לימין ולא* לשמאל. וכמו שבארנו לפני זה "מאי פרשת דרכים", זה תלמיד חכם שמסיק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא". הרי* כי פרשת דרכים הוא הדרך הפורש מן הדרכים שהם נוטים מן הישר, והוא הולך ביושר. וזה שאמר "כל מי ששונה הלכות מובטח שהוא בן עולם הבא, דכתיב 'הליכות עולם לו'", כלומר שיש לו ההליכה והדרך אל עולם הבא על ידי הלכות של תורה. ולכך אמר גם כן התנא (אבות פ"ג מ"ח) "קינין ופתחי נידה הן הן גופי הלכות", וכמו שהתבאר שם, לא שאר חכמות. והוא יתברך יתן חלקינו עם השונין הלכות, ועם השונים לשנות טעמים* בדברים אחרים לא להתערב.

ובפרק קמא דמועד קטן (ט:), כתיב (משלי ג, טו) "וכל חפצך לא ישוו בה", הא חפצי שמים, כמו המצות, ישוו בה. וכתיב (משלי ח, יא) "וכל חפצים לא ישוו בה", פירוש, אפילו המצות שהם חפצי שמים. ומתרץ, לא קשיא, הא במצוה שאי אפשר שתעשה על ידי אחרים, הא במצוה שאפשר שתעשה על ידי אחר. פירוש, כי התורה היא השכל העליון שנתן השם יתברך לעולם, ובודאי מעלת השכל הוא יותר על החפצים שהם גשמיים. ואפילו חפצי שמים, שהם המצות, דסוף סוף הם מעשים שהאדם עושה בגופו הגשמי, אף כי לא ידע טעם המצוה, וכמו שבארנו בהקדמת [מסכת] אבות, ולכך כל חפצי שמים לא ישוו בה. אמנם אם אי אפשר שתעשה על ידי אחרים, בודאי המצוה קודמת. וביאור דבר זה, כי אם יאמר אדם אלמוד תורה ולא אעשה סוכה ולולב, בודאי המצוה קודמת, כי המצוה כשלא נעשה יש כאן חסרון גדול, שהמצוה היא חיוב על האדם, ואילו התורה היא מעלה לאדם, ומכל מקום אם אין התורה, אין כאן חסרון כל כך. וזה ההפרש שיש בין התורה ובין המצות; כי המצות אם לא יעשה אותם* האדם, הוא חסר לגמרי, שהרי מצות התורה הם רמ"ח, כמספר איברי האדם (מכות כג:), עד שהמצוה היא משלמת האדם, שאם אין המצוה, כאילו האדם חסר אבר אחד. כי המצוה שהיא על ידי מעשה האדם שנעשה על ידי גופו הגשמי, היא קרובה יותר אל האדם הגשמי, ואם לא יעשה אותו האדם, הוא חסר. ולפיכך אם אי אפשר שתעשה המצוה על ידי אחרים, אין ראוי שיקח התורה, שהיא שלמות ומעלת האדם, שעל ידי התורה האדם שכלי, והמצוה אם לא יעשה אותה, הוא חסרון לאדם. ויותר ראוי אל האדם שיהיה נמצא בשלימות מבלי חסרון, אף אם לא היה לו המעלה, משיהיה לו חסרון ויהיה* לו עם זה מעלה שכלית. כי החסרון מבטל המעלה, שאין המעלה נחשב לכלום. אבל אם

אפשר שתעשה המצוה על ידי אחרים, והרי אין כאן חסרון כאשר המצוה נעשה, וכאשר אין כאן חסרון, קנין התורה יותר קודם, שהוא מעלה ושלימות יותר, כמו שהתבאר.

ובירושלמי (פאה פ"א ה"א), רבי ברכיה ורבי חיא דכפר תחומין; חד אומר, כל העולם אינו שוה לדבר אחד מדברי תורה. וחד אומר, אפילו כל מצותיו אינם שוים לדבר אחד מדברי תורה, עד כאן. וביאור ענין זה כמו שהתבאר, כי המצוה הם על ידי הגוף האדם, והתורה היא שכלית לגמרי, שעל זה אמר הכתוב (משלי ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור", כמו שבארנו בהקדמת מסכת אבות. ולפיכך בודאי כל העולם אינו שוה לדבר אחד מדברי תורה, שהרי העולם הזה הוא גשמי, והתורה היא שכלית. ואף המצות יש להם התייחסות אל הגוף, כי המצות נעשות* על ידי גוף האדם, ומפני כך כל המצות אינם שוים לדבר אחד מדברי תורה.

ובפרק קמא דקידושין (מ:), היה רבי טרפון וזקנים בעליית* בית נתזה, נשאלה שאלה בפניהם; תלמוד גדול, או מעשה גדול. נענה רבי טרפון ואמר, מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר, תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו, תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה. תניא רבי יוסי אומר, גדול תלמוד תורה, שקדם לחלה ארבעים שנה, לתרומות ומעשרות נ"ד שנה, ליובלות ק"ד שנה, וכשם שהתלמוד קודם למעשה, כך [דינו קודם למעשה, כדבר המנוגא, דאמר רב המנוגא] תחילת דינו של אדם אינו אלא על דברי תורה, שנאמר (משלי יז, יד) "פוטר מים ראשית מדון". וכשם שדינו קודם למעשה, כך שכרה קודם למעשה, שנאמר (תהלים קה, מד-מה) "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו וגו'", עד כאן.

ופירוש זה, כי סבר רבי טרפון מעשה גדול, בשביל שהיה סובר כי המעשה הוא השלמת האדם, שיושלם* האדם עצמו על ידי מעשה. ואף כי התורה בודאי יש לה מעלה עליונה מצד שהתורה היא שכלית, מכל מקום לענין זה שהמצוה משלמת האדם, שהאדם שלם, וזה הוא יותר גדול, כמו שהתבאר לפני זה. דמיון זה; כי אף כי היין* יותר נחשב מן הלחם, כי היין "משמח אלקים ואנשים" (שופטים ט, ג), מכל מקום הלחם מפרנס ומשלים את האדם. ולפיכך מעלת הלחם, שבו יושלם האדם, יותר עליון מן היין, שהוא תוספת המדריגה, ולא יושלם האדם על ידו. וכך המעשה שהוא השלמת האדם כמו שהתבאר, הוא יותר מן התורה, שאינה השלמת האדם, ולפיכך סבר המעשה גדול*. "נענו כולם [ואמרו], תלמוד תורה גדול שמביא לידי מעשה". רצה לומר, כי יותר המעלה שיש לתורה שהיא שלימות שכלי, הרי התלמוד מביא לידי מעשה גם כן, ובמדריגת התורה הוא הכל, ולפיכך תלמוד תורה גדול.

ורבי יוסי הביא ראיה שהתלמוד גדול, מצד הקדימה, שהרי תלמוד תורה קודם לכל המצות. וכיון שהתורה נתנה בזמן קודם שאר מצות, מורה זה כי התורה עליונה. והוא על דרך שאמר הכתוב (במדבר יג, כב) "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים", שכאשר יש* לאחר* מעלה על האחד, אמר הכתוב שהוא קודם בזמן לפני השני, ובארנו זה במקום אחר. וכמו שאמרו (ב"ר ח, ב) אלפיים שנה התורה נבראת קודם שנברא העולם. ומורה קדימה זאת מעלת התורה על המצוה.

אמנם יש בדברי רבי יוסי עומק מופלג, ויש לך להבין אלו שלש מצות שיש בהם שלש קדושות; החלה, שמפריש האדם החלה, והוא דבר קדוש. תרומות ומעשרות שהוא מפריש, הוא קדוש. היובל כתיב (ויקרא כה, י) "וקדשתם שנת החמישים". ואלו שלשה דברים, האחד חלה, השני תרומות ומעשרות, השלישי יובלות, לומר לך כי התורה היא על העולם. ומדריגת העולם הם שלש; העולם התחתון, הוא עולם המורכב, שהוא מורכב מן הפשוטים, והאדם הוא ראש המורכבים. כנגד זה מצות חלה, שהמצוה היא כשנעשה העיסה, והוא הרכבה גמורה, ואחר כך מפריש מן העיסה חלה, והוא קודש. והאדם דומה לחלה, וכמו שאמרו במדרש (ב"ר יד, א) "וייצר ה' אלקים את האדם מן האדמה" (בראשית ב, ז), כאשה זו שמקשקשת עיסה במים, ואחר כך מפרשת ממנה חלה, כך אדם הראשון "וייצר ה' אלקים את האדם מן האדמה". והאדם הזה יש בו קדושה, כי נבדל האדם מן כל שאר המורכבים, והיה דומה לחלה מן העיסה.

המדריגה השניה הוא מדריגת* הפשוטים, שאין בהם הרכבה כלל, וכנגד זה מצות תרומות ומעשרות. כי מצות תרומות ומעשרות כאשר הבריאה בשלימות, דהיינו אחר המרוח (מעשרות פ"א מ"ז), ואז הוא דגן בשלימות, וזהו מצות תרומות ומעשרות, היא כנגד הפשוטים שאין בהם הרכבה.

המדריגה השלישית, מעלה נבדלת בלתי גשמי, שאינו תחת הזמן כלל, וכנגד זה היובל, שהוא שנת חמישים (ויקרא כה, י-יא), שאין בו ספירה. כי מ"ט יש בהם ספירה, שהוא הזמן. אבל שנת חמישים אין בו ספירה כלל, כמו שאין ספירה ביום חמישים של עצרת, כי עולם הנבדל העליון אינו תחת הזמן כלל. ומכל מקום יש אל המעלה הזאת צירוף וחבור אל הזמן, כי שנת החמישים שנה יש לו חבור וצירוף אל המ"ט שנים, אשר הם הזמן. ואלו שלש מדריגות, החלה היתה קודם, כי כך המורכב הוא קרוב לאדם. ואחר כך תרומות ומעשרות, ואחר כך יובלות, [כי] כל דבר שהוא קרוב* אל האדם הוא יותר קודם.

אמנם התורה היא קודם הכל, במה שהתורה היא שכל* לגמרי. כי מדריגה הנבדלת כמו היובל, יש לה צירוף וחבור אל הגשם, ולכך שנת החמישים הוא מצטרף אל מ"ט שנה. אבל התורה השכלית, אין לה שום צירוף אל הגשם, ולפיכך אין לה התלות בזמן כלל. ותיכף ומיד נתנה התורה כאשר יצאו ממצרים, ואז היו ראויים ישראל אל התורה, ולא קודם. וראוי היתה התורה שתנתן מיד בצאתם ממצרים, רק שהוצרכו ישראל קודם פרישה מן אומת מצרים, ועד שלשה חדשים לא היה נחשב פרישה מהם, כמו שמבואר במדרש, ופירשנו זה במקומו, שאין לתורה התלות בזמן כלל, ולכך קדימת התורה מורה שהיא על כל המצות, שכל המצות תלוים במעשה, והמעשה על ידי גוף האדם שהוא גשם, ולכך המצות נתנו בזמן, אבל התורה אין זמן לה.

ואמר שכשם שתלמוד גדול, כך תחלת דינו אינו אלא על דברי תורה. פירוש זה, כי החוטא בדבר שהוא יותר קרוב אל השם יתברך, אין ספק שקודם דבר זה לדין. כי הדין הוא מן השם יתברך, ואשר הוא קרוב אל השם יתברך, קודם להיות הדין עליו. ואין הפירוש שהדין על התורה הוא יותר גדול מן הדין על המצות, שזה אינו, רק כי קרוב יותר לבא הדין על האדם בשביל התורה מן הדין על המצות. וכן השכר הוא יותר קודם ויותר תחלה. וזה גם כן כי השכר הוא מן השם יתברך, כמו שהוא הדין. ודבר אשר הוא קרוב אל השם יתברך, כמו התורה, שכרו קודם.

והדברים האלו* אשר אמרו כאן לא יסתור מה שאמרו (אבות פ"ג מ"ט ומי"ז) "כל אדם שמעשיו מרובים מחכמתו וכו'", וכן מה שאמר (אבות פ"א מי"ז) "ולא המדרש עיקר", דמשמע שהמצות עיקר. שדבר זה אינו קושיא כלל, כי דבר זה נאמר מצד אחר, כמו שבארנו, כי המצוה שאי אפשר שתהיה נעשה על ידי אחרים, המצוה היא חיוב על האדם, לכך בוודאי המצוה* קודמת. ועל זה אמרו "לא המדרש עיקר אלא המעשה", [ד]עיקר המצוה היא שלימות האדם, ואם יעבור המצוה יהיה האדם חסר, ובזה שייך המעשה עיקר, והמדרש הוא תוספת מעלה. אבל אם יש מצוה שאפשר שתהיה נעשה על ידי אחר, כמו הכנסת כלה והלוית המת שאחרים יעשו, בודאי התלמוד קודם, כמו שבארנו.

פרק קמא דמגילה (טז:), אמר רב, ואי תימא רבי יצחק בר שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה מבנין הבית, שכל זמן שהיה ברוך בן נריה קיים, לא הניחו עזרא ועלה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, גדול תלמוד תורה מכבוד אב ואם, שכל אותם שנים שהיה יעקב בבית עבר, לא נענש עליו כו'. ופירוש דבר זה, כי התורה היא על כל מצות. ואף כי בית המקדש הוא קדוש, אין דומה לקדושת התורה, שהיא קדושה לגמרי, שהיא שכלית, ואילו בית המקדש הקדושה חלה על הבית, שהוא גוף וגשם, מה שאין כן בתורה שהיא אלקית בעצמה, ואין מצורף אליה* דבר גשמי. ומפני זה אמר (מגילה טז:): "גדולה תורה מן כבוד אב ואם", אף כי הוקש כבודם לכבוד המקום כדאמרינן בקידושין (ל:), מצד שגם אב ואם מהם נברא האדם, ולפיכך יש כאן דמיון מה אל השם יתברך. ועם כל זה מצד שהאב והאם מצד עצמם הם בשר ודם, ובשביל כך הם דומים אל בית המקדש, שהוא מעצים ואבנים, וקדושה עליונה חלה עליהם. וכן האב והאם, הם בשר ודם, והם שותפים עם השם יתברך, כי גם הם התחלה לאדם, ומהם בא האדם כמו שבא מן השם יתברך הכל. ועל הכל הוא תלמוד תורה, לפי שתלמוד תורה הוא שכלי, וזהו קדושה גמורה. לכך אם מניח אביו ואמו והולך לתלמוד תורה, אינו נענש. ובזה בארו כמה גדול תלמוד תורה, כי מפני שהתורה היא שכלית אלקית, היא על הכל. שהכל יש לו צירוף וחבור אל הגשמי, זולת התורה האלקית, שהיא נבדלת לגמרי.